

Mellan Deleuze och Rancière. Om mikroperception, differens och lärandets immanenta disciplin

Abstract

Contemporary research shows that the methods and mechanisms of classical discipline still offer their services as regulators and indicators of educational progress. But is our conceptualization of discipline really adequate enough for handling the educational problems of today? This article makes urgent the need for a reconceptualization, using the immanence philosophy of Deleuze and Guattari together with the educational philosophy of Jacques Rancière. As a result, the article advances the concept of discipline as a circular segmentarity in contrast to the more linear power grid that we normally attribute to Foucauldian traditions. Strictly territorialized, but open-ended in terms of stratification, this segmentarity enables us to experience molecular levels of difference in life as well as in learning, while at the same time offering a hands-on experience of the equality of intelligence.

Keywords: Deleuze and Guattari, Jacques Rancière, Foucault, Discipline, Difference.

Inledning

En viktig del av Deleuzes filosofiska arv till eftervärlden är, utan tvekan, hans känsla för det sublimala. Detta var hans eget arvegods efter Leibniz, Spinoza och Nietzsche: ett öga för mikronivån, för världarna inuti världen, det Dionysiskas underström bakom rationalitetens yta.¹ Lik sina föregångare kunde inte Deleuze se att filosofin hade något val i det avseendet: den måste tänka det otänkta, begreppsliggöra det ogripbara, och för att kunna göra det måste den ta steget utanför sin egen komfortzon. Själva *begreppet* är det levande beviset på att filosofin vågat till sin yttersta periferi och återvänt – precis som konstverket är artistens enda färdbevis från ”cirkelns andra sida... [vars] krafter tillhör den rena sinnlighetens kaos, rättvisans öken”.² Begreppet må vara en oas av ordning, men dess djupa källa är av kaos: en garant för dess livspuls, och samtidigt en påminnelse om dess ändlighet. Under en viss period erbjuder begreppet ett välkommet skydd mot tankens flykt från sig själv, men tidpunkten kommer att infinna sig när det måste förnyas eller förgås. Som en Charons ställföreträdare är det filosofen som då måste ledsaga begreppet tillbaka till sitt eget skymningsland – men han är också den förste att bevittna det nyas födelse, och den lämpligaste att vägleda det till den plats där det behövs mest.

The philosopher is expert in concepts and in the lack of them. He knows which of them are not viable, which are arbitrary or inconsistent, which ones do not hold up for an instant. On the other hand, he also knows which are well formed and attest to a creation, however disturbing or dangerous it may be.³

Låt oss säga att vi, som pedagogiska filosofer, accepterar uppdraget att vara de *utbildningsfilosofiska* begreppens bästa vän, terapeut och karriärcoach. Vilket åtagande är det då vi åtar oss? Det innebär, först och främst, att identifiera vilka begrepp som fungerar otillfredsställande – men också att hålla ett öga på de som verkar fungera lite *för* bra. Det innebär att hålla ett öga på de begrepp som inte lyckas säga något alls – men också på dem som verkar kunna säga allt, omfatta allt på en och samma gång. Allra mest uppmärksamhet behöver emellertid de begrepp som orsakar polarisering och orubbliga, svartvita åsikter i sitt eget grannskap – det är de som mår allra sämst. Tiden har sprungit allra längst från dem, och

¹ För Nietzsche, såväl som för Deleuze och Rancière, är och förblir Dionysos det dunkla urelement som gäckar den rationella tanken – men också emblemet för ”the suffering of primary nature grappling with the cleavage of culture”. Jacques Rancière, *Dissensus. On Politics and Aesthetics* (London: Continuum, 2010), 175.

² Jacques Rancière, ”Deleuze och estetikens bestämning” i Helena Mattsson och Sven-Olov Wallenstein (red.), *Deleuze och Mångfaldens veck* (Stockholm: Axl Books, 2010), 100

³ Deleuze & Guattari, *What is Philosophy?* (New York: Columbia University Press, 1994), 3

detta har alstrat en differens mellan begreppet och dess problem som begreppet självt inte lyckas komma ikapp.

Ett sådant prekärt läge står faktiskt att hitta i en aktuell utbildningskontext: det tidiga 2000-talets diskussion om ordning och reda i svensk skolpolitik.⁴ Här hittar vi de flesta av symptomen ovan: polarisering, orubbliga åsikter – men också upplevd differens mellan problemet och dess lösning. Den äldsta av dikotomier har funnit sig tillrätta på en ny arena: ordning står mot kaos, och ett tredje gives icke.⁵ I ett sådant klimat finner disciplinen, i sin klassiskt Foucauldianska form, sitt naturliga habitat.⁶ Dess framgång bygger i sig på omfattandet av det potentiellt dikotoma: individens produktionsbegär *och* samhällets; makten *och* motståndet. Just därför var disciplinen, som begrepp, det genialiska svaret på en tidig industrialiserings samhällsorganisatoriska problem – men som respons på vår egen samtids frågeställningar blottar den sina ålderskrämpor för var och en som orkar se på.⁷ Hur kan vi, som pedagogiska filosofer, vara disciplinen nådig i dess elfte timme? I den tråd som bildar dess begreppsliga väv brinner det i båda ändar, men det finns fortfarande en möjlighet att rädda det som räddas kan. *Disciplinen som begrepp* kan överleva, men den kommer att behöva bada länge och noggrant i sitt eget kaos djupa källor.

Denna artikels avsikt är att inleda stålbadet, tappa upp den första bassängen – och det blir en förtvätt i fransk stil. I badvattnet tillsätter vi en rejäl dos Deleuziansk immanens, att tjänstgöra som fluidum för den fortsatta tvagningen. Sedan tillsätter vi en rejäl skopa av den politiske tänkaren och filosofen Jacques Rancière, vilken har utkristalliserat en pedagogik som faktiskt är disciplinerad utan att vara disciplinär; som låter det strikt kontrollerade möta det radikalt emanciperande i riktning mot en pedagogik som, inte helt olikt den Deleuzianska modellen, besitter sin alldeles egen immanens. Med detta ska vi inte antyda att de båda filosoferna alltid var överens – vi vill snarare utvinna det salt som skapas ur mötet mellan deras likheter och

⁴ Se Joakim Larsson, Héctor Pérez Prieto och Annica Löfdahl, "Rerouting: Discipline, Assessment and Performativity in Contemporary Swedish Educational Discourse", *Education Inquiry* 1, no.3 (2010): 177–195.

⁵ För Deleuze uppstår polariseringar framför allt som en reflektion av oförmågan att se de nyansskillnader som ligger under varje begreppslig identitet, som t.ex. i fråga om ordning kontra kaos: "[t]he idea of disorder appears when, instead of seeing that there are two or more irreducible orders... we retain only a general idea of order that we confine ourselves to opposing to disorder". Gilles Deleuze, *Bergsonism* (New York: Zone Books, 1991), 19–20.

⁶ Michel Foucault, *Övervakning och straff* (Stockholm: Arkiv Förlag, 2009).

⁷ Olika motståndsytringar som tar avstånd från konsensusbaserade förståelser av disciplin och ordning kan t.ex. betraktas som tecken på en sådan utveckling, se Joakim Larsson, "A Piece of Resistance. Exploring Behaviour Assessment and Political Subjectification in a Swedish Upper Secondary School", *International Journal of Qualitative Studies in Education* (kommande).

olikheter, och ur detta salt extrahera en uppdaterad förståelse av begreppet disciplin. Vi börjar med att vrida på kranen hemma hos Deleuze och Guattari.

Deleuze, Guattari och konceptets immanenta ontologi

Att välja filosofer som Deleuze och Guattari i ett försök att gå bortom dikotomiskt tänkande i relation till begrepp som disciplin är måhända inte ett överraskande val – dessa tänkares hela filosofiska gärning, metod och litterära stil kan sägas bygga på sträckandet in i ett 'interkategoriellt' rum.⁸ Som Deleuze själv uttrycker det: "[y]ou should not try to find whether an idea is just or correct. You should look for a completely different idea, elsewhere, in another area, so that something passes between the two which is neither in one nor the other".⁹ Att arbeta med ett sådant perspektiv implicerar en kritisk hållning *inte endast* gentemot den problematik som är specifik för dikotomier som disciplin-motstånd och ordning-kaos – utan även i relation till mera grundläggande, klassiska filosofiska begreppskategorier. Deleuzes onto-epistemologiska tänkande tar oss vidare, som Hultman och Lenz Taguchi understryker, "beyond the dominating subject/object, human/non-human, as well as the discourse/matter and nature/culture dichotomies".¹⁰

Att klassiska motsättningar mellan materia och diskurs, epistemologi och ontologi undviks i Deleuze och Guattaris filosofi blir ännu tydligare under deras diskussioner av begreppet som filosofisk resurs.¹¹ Begreppet, menar de, är nämligen inte till sin natur diskursivt – och det relaterar inte heller i första hand till en objektiv verklighet 'där ute'. Snarare kan begreppet beskrivas som en hybrid av materiella och diskursiva aspekter; eller som ett ständigt växelspel mellan former som existerar virtuellt och former som aktualiserar sig materiellt:

[B]egrepp är levande krafter skapade på intuitionens existensnivå... [d]en rent språkliga eller verbala definitionen av ett begrepp är således inte detsamma som begreppet självt utan en hänvisning, som pekar mot dess virtuella kraft. Det vill säga, orden i definitionen reproducerar inte begreppet självt utan fungerar

⁸ Se t.ex. Inna Semetsky, "Deleuze as a Philosopher of Education: Affective Knowledge/Effective Learning", *European Legacy-Toward New Paradigms* 14, no.4 (2009): 443-456.

⁹ Gilles Deleuze och Claire Parnet, *Dialogues* (London: Athlone, 1987), 10.

¹⁰ Karin Hultman och Hillevi Lenz Taguchi, "Challenging Anthropocentric Analysis of Visual Data: A Relational Materialist Methodological Approach to Educational Research", *International Journal Of Qualitative Studies In Education* 23, no. 5 (2010): 525-542.

¹¹ Deleuze och Guattari, *What is Philosophy*.

som en uppsättning vägvisare som indikerar den tankerörelse, som möjliggör produktionen av en oändlig variation av exemplifieringar.¹²

Denna konceptets natur framställer förstås behovet av att diskutera vilka kunskapsanspråk vi egentligen kan göra med begreppsskapandet som utgångspunkt. Vilken verklighet är det vi därmed uttalar oss om? Den yttre, objektiva eller den inre, subjektiva? Distinktionen är meningslös inom ett Deleuzianskt ramverk: kunskapen kan i längden inte skiljas från den verklighet vilken den adresserar, eller från det begrepp genom vilken denna verklighet adresseras.¹³ Utgångspunkten att det *intuitiva* planet är ”the host environment in which the concept has its existence, enabling the concept to function as an autonomous referent without pretending to Universality”¹⁴ implicerar dock *inte* att vi frånsäger oss alla epistemologiska anspråk. Som Penser poängterar: ”concepts *are* knowledge, but the epistemological content is internal and not external”.¹⁵

Assemblageteori: verklighet som pågående förändring

Inför det fortsatta arbetet behöver vi bekanta oss närmare med några specifika exemplar från Deleuze och Guattaris begreppsflora – två vektorpar vilka tillsammans utgör den centrala arkitekturen i deras assemblageteori.¹⁶ Det första vektorpar vi närmar oss är linjen *stratifiering-destratifiering*, som på flera sätt kan beskrivas som den mest grundläggande. Stratifiering, eller bildandet av *strata*, innebär nämligen den rörelse från kaos (där alla strukturer endast existerar virtuellt och ingen långvarig koherens alls är möjlig) till det tillstånd där upplevelsen av verklighet kan ordnas i väl definierade lager, eller skalnivåer. Denna rörelse, för Deleuze och Guattari, sker genom en länkningsprocess, en dubbel artikulation, där språkliga former (’forms of expression’) görs ekvivalenta med materiella former (’forms of content’). Ju mer stratifierad verklighetsupplevelsen är i relation till ett upplevande medvetande, desto mer stabil är kopplingen mellan diskursiva och icke-diskursiva flöden – men detta är en stabilitet som alltid kan reverseras. Destratifiering, den process där

¹² Bo Dahlin, ”Bildning till verklighet och icke-representationell kunskap: implikationer för pedagogiken?”, *Studier i Pædagogisk Filosofi* 1, no. 1 (2012): 59

¹³ Vilket också är en pedagogisk-filosofisk slutsats dragen i relation till komplexitetsvetenskaperna – se t.ex. Deborah Osberg, Gert Biesta, Paul Cilliers, ”From Representation to Emergence: Complexity’s challenge to the epistemology of schooling”, *Educational Philosophy and Theory* 40, no. 1 (2008): 213-227.

¹⁴ Myron A. Penser, ”Normativity in Deleuze and Guattari’s concept of philosophy”, *Continental Philosophy review* 36 (2003): 48

¹⁵ Myron A. Penser, 56

¹⁶ Deleuze och Guattari, *A Thousand Plateaus* (London: Continuum, 1988).

materiella former lösgörs från de diskursiva system i vilka de tillskrivs mening, utgör för Deleuze och Guattari därmed inte en existentiell hotbild utan en nödvändig förnyelseprocess, där rigida sanningssystem kan upplösas och omformeras i enlighet med förändrade förutsättningar.¹⁷

Även i nästa vektorpar, *territorialisering-deterritorialisering*, kan den ena vektorn sägas utgöra en stabiliseringsprocess – men jämfört med stratifiering är territorialiseringen mindre länkad till ontologiska skalnivåer, och mer intonerad till assemblagetts möjligheter att arbeta med de stratifieringar som redan finns till hands. Det är till exempel genom territorialisering som ett subjekt finner förankring i konkreta, fysiska, biologiska och sociala miljöer – ja, kommer till stånd över huvud taget. ”The subject for Deleuze and Guattari is an ecological entity”, som Braidotti¹⁸ uttrycker det; vilket antyder att detta subjekts tillblivelse bygger just på det territoriella sammanhanget mellan en biologisk kropp (fungerande på ett biologiskt stratum), en social identitet (fungerande på ett socialt stratum), och en självreflektiv tankeverksamhet (fungerande på ett mentalt stratum). Även den motsatta processen deterritorialisering bör i sammanhanget ses som en nödvändig komplementaritet. Förmågan att deterritorialisera (och sedan *reterritorialisera* i en ny miljö) är en grundförutsättning för assemblagetts möjligheter att anpassa sitt eget verkansrum, att hålla sina gränser intakta utan att bli rigida, och att kunna hantera heterogenitet på dess insida såväl som på dess utsida.¹⁹

Från immanens till immanens: Deleuze möter Rancière

Om föregående avsnitt representerat ett försök att samla begreppsliga byggstenar och sammanfoga dem till ett immanensplan för fortsatt diskussion, är detta avsnitt ett försök att befolka det planet med varelser av kött och blod – en immanens kan lätt bli ödlig om abstrakta begrepp är dess enda invånare. Dessutom har Deleuze och Guattari hävdade att begrepp alltid vinner på att tänkas, reflekteras och utvecklas i relation till de rollkaraktärer

¹⁷ Se Joakim Larsson och Bo Dahlin, ”Educating far from Equilibrium: Chaos Philosophy and the Quest for Complexity in Education”, *Complicity: An International Journal of Complexity and Education* 9, no.2 (2012): 1-14.

¹⁸ Rosi Braidotti, Locating Deleuze's Eco-Philosophy between Bio/Zoe-Power and Necro-Politics. I Braidotti, R.; Colebrook, C.; Hanafin, P. (red.). *Deleuze and Law. Forensic Futures*. (Basingstoke: Macmillan, 2009)

¹⁹ Se Manuel DeLanda, *A New Philosophy of Society. Assemblage Theory and Social Complexity* (London: Continuum, 2006).

vars uppdrag det är att personifiera deras egenskaper – så kallade *konceptuella persona*.²⁰ Vi påbörjar sökandet efter sådana konceptuella persona hos Joseph Jacotot, Rancières egen nestor och förebild i pedagogiska frågor, och anknyter samtidigt vårt begreppsplan till en tydlig pedagogisk-filosofisk problematik.

Joseph Jacotot och tesen om intelligensens jämlikhet

Rancières fem lektioner i intellektuell frigörelse tar sin utgångspunkt i en mycket konkret historisk episod – och den inleds när den franske skolläraren Joseph Jacotot erbjuds en tjänst i belgiska Louvain, under tidigt 1800-tal.²¹ Jacotot möter tidigt en betydande svårighet då det visar sig att inga av hans nya elever kan franska – och själv talade han ingen flamländska. Hur skulle han kunna undervisa elever som inte förstod vad han sa? Han fick en idé. Det fanns en bok, *Telemaque*, som innehöll gamla grekiska fabler, sagor och dramer, och den var tvåspråkig. Fransk och flamländsk översättning i samma volym. Där kunde han åtminstone börja! Sagt och gjort. Studenterna fick en strikt definierad uppgift – att börja lära sig franska med hjälp av den dubbla översättningen av *Telemaque*.

Förhoppningarna på resultatet var inte skyhöga. Men misstron kom på skam, då det visade sig att studenterna lyckades mycket, mycket bättre än Jacotot någonsin kunde ha hoppats på. Utan detaljerade instruktioner, utan egentlig undervisning – endast med sin egen intelligens till hjälp för att navigera den lilla begränsade värld som förkroppsligades i en gammal sagobok, avancerade studenterna snabbt mot vad som började likna ett ordförråd. Jacotot kunde inte annat än att få blodad tand. Om han hade kunnat ge sina elever en bra start i ett helt nytt språk, utan att kunna *deras eget* språk, vilka andra krumbukter i lärandets landskap vore möjliga? Jacotot fick en svindlande känsla av oanade möjligheter. Han hade öppnat dörren till den revolutionerande idén att undervisning *inte* behöver röra sig om överföring av kunskap från den som vet till den som inte vet – nej, kunskap kan också uppstå som ett nödvändigt svar på den situation som den lärande befinner sig i. Lärarens uppdrag, i enlighet med detta resonemang, måste då vara att *leda sin elev till rätt situation*: inte att visa vägen till det rätta svaret.

²⁰ En konceptuell persona kan sägas vara en virtuell rollkaraktär som förknippas med, eller utövar ett inflytande över, ett visst verksamhetsfältets historia. Som exempel nämner Deleuze och Guattari den gamla bilden av filosofen som en 'vän av visdom' – se Gilles Deleuze och Félix Guattari, *What is Philosophy?*, 2-5.

²¹ Jacques Rancière, *The Ignorant Schoolmaster. Five Lessons in Intellectual Emancipation* (Stanford: Stanford University Press, 1991).

Jacotot lät sig inte fördröjas till vidare experiment. Hans revolutionerande insikt skulle komma att prövas inom många andra ämnen och områden – konst, matematik, poesi, med mera – men samtidigt undrade han ju förstås hur det hela var möjligt. Hur kan undervisning ske om inte läraren själv bemästrar det intellektuella territorium på vilket eleven ska navigera? Jacotot resonerade så här. Vem är det som effektivast examinerar en elevs förståelse av ett material? Är det experten, han som redan har alla svaren – eller är det den 'ignorante läraren', han som *inte* upplever sig sitta inne med facit och just därför ställer en genuin fråga? *Man måste fråga med avsikten att bli instruerad, inte att instruera* – detta är den ödmjukhetspaj som Jacotot, och Rancière i hans efterföljd, rekommenderar oss att ta en bit av. Smaken kanske ligger ovan på tungan, men innehållet lär vara välgörande. Och framför allt, frigörande.

Jacotot insåg naturligtvis att hans metod innebar en radikal kritik av det pedagogiska tänkande som bygger på intelligensens hierarki. Han insåg också, i likhet med sina framtida landsfränder Deleuze och Guattari, att många av de frågor som en traditionell lärare ställer inte är frågor alls: de är snarare komponenter i en seriell ordergivning vars syfte är att kalibrera elevens medvetande i riktning mot ett välkänt mål. Som Deleuze och Guattari skriver: "[w]hen the schoolmistress instructs her students on a rule of grammar or arithmetic, she is not informing them, any more than she is informing herself when she questions a student. She does not so much instruct as 'insign,' give orders or commands".²² Jacotot själv, som gammal artilleriman i republikens arméer, skulle ha kallat en sådan beordrad marsch mot ett välbestämt mål för vad den är – en beordrad marsch mot ett välbestämt mål. Han skulle veta en del om värdet av en sådan beordrad marsch, då han grundligen tagit del av den militära kontext i vilken den förekommer; men han skulle inte säga att den har något med pedagogik att göra. Inte den frigörande sorten. Den bästa läraren, den frigörande läraren, behöver enligt Jacotot börja i en helt annan ände: med premissen att läraren och studenten är på *samma* nivå, exercerar *samma* intelligens, och strävar mot *samma* mål – den utökade förståelsen av ett givet läromaterial. Detta är en lärare som inser att *även han* har upptäckter kvar att göra, och att det mest effektiva sättet att göra dem på är att interagera med sina elever som jämlikar.

Detta betyder dock inte att Jacotots metod utesluter alla former av auktoritet, disciplin eller ens ordergivning. Rancière försäkrar oss att den är allt annat än en studie i löslighet och

²² Deleuze och Guattari, *A Thousand Plateaus*, 83-84.

bristande struktur. Även om den universella undervisningen, som Jacotot kallade metoden, bygger på ambitionen att göra varje elevs intelligens synlig för sig själv under förutsättningar som de facto liknar självstudier, så är det ingen låt-gå-mentalitet som skrivs fram. Vägen till frihet verkar snarare lysas med hjälp av en ganska strikt pedagogik: "[t]he emancipatory commandment knows no compromises. It absolutely commands of a subject what it supposes it is capable of commanding of itself".²³ Det är en fråga om dominans – från en vilja till en annan vilja, men aldrig från en intelligens till en annan intelligens. Det är en fråga om makt – eleven trängs in i en cirkel som han inte kan bryta på annat sätt än genom att låta sin egen intelligens komma till nödvändigt uttryck. Det finns ingen genväg ut. Det finns inget facit. Det finns bara den här enda andragradsekvationen vars rötter ska hittas; det finns bara det här etiska dilemmat att lösa pragmatiskt; bara den här okända skriften på ett okänt språk som måste översättas. Öppningen i cirkeln kan komma var som helst. När som helst. Även om dess uppkomst är beroende av ett disciplinerat förhållningssätt, vet ingen på förhand var öppningen kommer. Eller när. Inte ens läraren. "He had only given them the order to pass through a forest whose openings and clearings he himself had not discovered".²⁴ Det enda som är säkert, är att den erfarenhet som görs i cirkeln måste delas när den kommer ut. Göras kommunicerbar. Detta är elevens examination: att svara på tre frågor. *Vad såg du? Vad tyckte du om det du såg? Hur förstår du det du såg?*

Utöver detta, finns det egentligen inte någon enhetlig metod bakom Jacotots pedagogiska metod. Endast experimenterandets metod. Det slumpmässiga trevandets metod, det enträget letande intellektets metod, som applicerar sin slumpmässiga metod på ett metodiskt vis, ända tills själva slumpmässigheten kan sägas utgöra själva metoden – när lärare och elev gemensamt kan bekräfta: där är öppningen i cirkeln. Så gjorde vi för att komma dit. Så här tyckte vi om resan. *Nu* kan vi ställa nästa fråga.

Mellan Rancière och Deleuze: inledande harmonier

Det är en vacker bild Rancière ger oss av Jacotots pedagogiska metod – och dramatisk, med sina långa flyktlinjer bort från de konvergenta seriernas pedagogik. Konvergent och kvoträknande i all oändlighet: sådan var den traditionella pedagogiken i Jacotots samtid. Kvoträknande, eftersom den alltid kunde beräkna hur långt eleven hade kvar till att uppnå lärandets mål ($4/5 \dots 3/5 \dots 2/5 \dots$); konvergent, eftersom eleven gradvis närmade sig målet;

²³ Jacques Rancière, *The Ignorant Schoolmaster*, 38.

²⁴ Jacques Rancière, *The Ignorant Schoolmaster*, 9.

oändlig, eftersom eleven aldrig skulle uppnå den fulla kvoten 1/1. Läraren skulle alltid vara ett steg före, läraren kan alltid flytta målet i sista stund. Endast han uppnår 1/1. Och detta är ingen slump, försäkrar oss Rancière: det är en av huvudnycklarna till traditionell pedagogik. Läraren måste alltid vara ett steg före; det är detta som ger honom auktoritet, som ger honom rätten att undervisa. Men det är också det som ger honom rätten att utöka problemställningen *ad infinitum*: "every problem can be translated into an additional learning problem, and thus into a justification of the need for more schooling".²⁵

Den pedagogik som Jacotot föreslog, och som Rancière återuppväcker, har en annan typ av logik. En additiv logik, istället för en kvoträknande. Den räknar inte baklänges från ett tänkt mål, den griper an eleven där hon befinner sig, och börjar addera. "The problem is to reveal an intelligence to itself. *Anything* can be used. There is always something... to which a new thing to be learned can be related".²⁶ Lärarens uppdrag är att hitta detta någonting – och se till att det får en materiell förankring, kan rymmas inom en totalitet som är hel redan från början. Naturligtvis kan en bok vara en sådan totalitet; "a center to which one can attach everything new one learns, a circle in which one can *understand* each of these new things".²⁷ När centrum är på plats är det upp till eleven att börja använda additionens logik: "och... och ... och..." – varje ny fas av läroprocessen adderar ett nytt "och" som kan adderas till den gamla helheten, på det att den må ersättas av en ny.²⁸ Kunskapens tillväxt går från att vara en klättring uppför en trappa – med läraren som grindvakt vid varje ny våning – till att bli en spridning över ett plan, med läraren som jämbördig medspelare på lika villkor.

Detta är den totalitet som Joseph Jacotots pedagogiska metod för intellektuell frigörelse tecknar sina brokiga linjer genom – intelligensens immanens, förkroppsligad i lärostoffets materiella immanens. Så snart vi tar mark på detta plan, vidgas även gläntan gentemot Deleuze och Guattaris immanensfilosofi. I likhet med både Jacotot och Rancière ombesörjer Deleuze nämligen en radikal transformation av lärandeprocessen när han, i sin avhandling *Difference and Repetition*, varnar för att vi inte lär oss något av de som säger 'gör som jag',

²⁵ Maarten Simons och Jan Masschelein. "Governmental, Political and Pedagogic Subjectivation: Foucault with Rancière", I Maarten Simons och Jan Masschelein, *Rancière, Public Education and the Taming of Democracy*. (West Sussex: John Wiley, 2011), 87

²⁶ Rancière, *The Ignorant Schoolmaster*, 28.

²⁷ Rancière, *The Ignorant Schoolmaster*, 20

²⁸ Deleuze och Guattari. *A Thousand Plateaus*, 27

utan endast av de som säger 'gör med mig'.²⁹ Utmaningen ligger i att experimentera tillsammans, och det är endast möjligt om pedagogen är beredd att ge upp sin privilegierade position med stoppuret vid mållinjen, medan eleven tillryggalägger en på förhand uppmätt transportsträcka. Pedagogen är, varken för Jacotot, Rancière eller Deleuze, någon som redan 'är framme', som har den rätta kunskapen i sin ena hand medan han vägleder eleven med den andra – han är endast den mer erfarna medresenären i ett ständigt växlande landskap. Målet är gemensamt, men vägen dit är okänd.

Det är samtidigt viktigt att notera att intelligens, för Rancière, är en jämlik egenskap. Den är inte en trappa, inte en hierarki, utan ett plan. För att beträda planet, krävs att läraren såväl som eleven accepterar den grundläggande pragmatiska spelregeln: *att deras intelligens är på lika villkor*.³⁰ Detta är inträdesprovet, och som Deleuze och Guattari hjälper oss att se ännu tydligare, består det i en dubbel blivandeprocess: läraren blir ignorant om sitt eget kunskapsprivilegium, medan eleven blir ignorant om sin egen okunskap.³¹ Betyder detta ömsesidiga *becoming-ignorant* att läraren de facto måste bortse från kunskaper han redan besitter – eller att han helst inte bör besitta några över huvud taget? Naturligtvis inte. "An ignorant schoolmaster is not an ignorant person who is thrilled by playing teacher. It is a teacher who teaches... without transmitting any knowledge"³². Det är *den* insikten Jacotot anmodar oss att aktualisera, gång på gång. Läraren som blir ignorant om sitt kunskapsprivilegium negligerar inte tidigare kunskaper och erfarenheter; men han manifesterar dessa kunskaper och erfarenheter i en insikt om att varje ny repetition av den erfarna kunskapen bär på sin egen differens – och det är en differens som inte kan *överföras*, den måste skapas av ett lärande subjekt, gång på gång.

Den intelligensens jämlikhet som Rancière (med hjälp av Jacotot) skriver fram som sin pedagogiks viktigaste resurs, implicerar därmed vad man skulle kunna kalla en 'platt epistemologi'. Ingen fundamental skillnad görs, ingen grundläggande dikotomi finns, mellan

²⁹ Gilles Deleuze, *Difference and Repetition* (London: Continuum, 2004), 26

³⁰ Rancière är inte intresserad av om intelligensens jämlikhet går att verifiera empiriskt eller härleda teoretiskt; han vill inte "bevisa att det *är* så, utan frågar sig vad som händer om vi *utgår* från att det *är* så". Carl Anders Säfström, "Att erövra sin frihet: vilja, uppmärksamhet och arbete. En läsning av Jacques Rancieres The Ignorant Schoolmaster", *Utbildning & Demokrati* 16, no:3 (2007): 102

³¹ "Becoming is always double", som Deleuze och Guattari skriver i *What is Philosophy?*. Det dubbla blivandet kan närmast förstås som en lagbundenhet om ömsesidig påverkan – ett djurblivande från människans sida implicerar till exempel ett människoblivande från djurets sida.

³² Jacques Rancière, "On Ignorant Schoolmasters", i Charles Bingham och Gert Biesta, *Jacques Rancière. Education, Truth, Emancipation* (London: Continuum, 2010), 2

kunskapens och okunskapens natur – skillnaden dem emellan är endast en fråga om vilja, uppmärksamhet och arbete.³³ Dessa är de tre ingredienser som behövs: avancemang på lärandets område uppkommer genom att de arrangeras väl, och administreras i väl avvägda doser. Sålunda blandas bränslet till, och den rörelse det ger upphov till är horisontell snarare än vertikal: målet är förvisso ny kunskap; men denna nya kunskap hittar vi inte i en högre kategori, tänkt att ersätta den gamla kunskapens lägre kategori. Den nya kunskapen utgörs snarare av ny mark som bryts, vars jord läggs intill och beblandas med den gamla. Geofilosofi, istället för kunskapsfilosofi.

Rancière, Deleuze och disciplinen – sprickor i det immanenta

De föregående avsnitten har representerat olika försök att tydliggöra de gemensamma kontaktytor som finns mellan Deleuze och Rancière – framför allt med fokus på individens möjligheter att iscensätta emancipationer, brytningar och radikala transformationer i relation till sina omgivande system. Vi har konstaterat att Rancières skisser av sådana möjligheter, i sin tur baserade på Jacotots iakttagelser, tenderar att involvera pedagogens roll som emanciperande kraft: hon är den pedagogiska processens obestridbare katalysator och arkitekt. När Deleuze, å sin sida, tecknar individens flyktlinjer gör han det väldigt sällan i relation till en extern agents inflytande: individen möter sitt universums differens på egen hand, och han gör det under eget ansvar. Mötet kan mycket väl ge upphov till en utveckling av individens politiska, kulturella eller konstnärliga liv – men vi bör vara medvetna om att denna utveckling kontrasterar mot ett harmoniskt bildningsideal, i stil med exempelvis Schiller och Goethe:

...no longer as a harmonious development of form and a well-ordered formation of the subject, as Goethe or Schiller or Hegel wanted, but successions of catatonic states and periods of extreme haste, of suspensions and shootings, coexistences of variable speeds, blocs of becoming, leaps across voids, displacements of a centre of gravity on an abstract line, conjunction of lines on a plane of immanence, a stationary process at dizzying speed which sets free particles and affects.³⁴

Vi förstår nu att Deleuzes tankar om subjektets formering besitter en typ av radikalitet som går långt utöver Rancières fem lektioner i intellektuell frigörelse. Och om vi skulle drista oss att vandra en bit längs denna förkastningslinje mellan de båda filosoferna, så skulle vi

³³ Carl Anders Säfström, ”Att erövra sin frihet”

³⁴ Gilles Deleuze och Claire Parnet, *Dialogues*, 95

troligtvis hitta allt tydligare tecken på divergens och skillnad – men det behöver förstås inte vara ett problem i sig. En immanens må vara ett jämnt flöde, ett 'smooth space'³⁵, men vi bör inte förvänta oss friktionsfrihet under själva konstruktionsarbetet. Låt oss istället hitta intressanta hinder att bearbeta!

Subjektet och viljan

Det som hos Rancière och Jacotot framträder som den dynamiska faktorn *par excellence* är otvivelaktigt viljan: elevens egen vilja, eller vid behov, elevens vilja att underordna sig lärarens vilja. Detta var också den enda form av underordning som Jacotot kunde tolerera i den pedagogiska relationen: viljans dominans över en annan vilja. Den är det nödvändiga onda, det tillfälliga pris som vi måste betala för att lösa en annan, mycket värre dominans: intelligensens dominans över en annan intelligens. Cirkeln av ofrihet som begränsar elevens handlingsutrymme utåt, blir samtidigt en zon av handlingsfrihet inåt – ett befriande av intelligensens relation till det aktuella lärostoffet:

A pure relationship of will to will had been established between master and student: a relationship wherein the master's domination resulted in an entirely liberated relationship between the intelligence of the student and that of the book.³⁶

Om vi skulle försöka oss på att överföra denna relation till ett Deleuzianskt begreppsplan, skulle vi inse att den cirkel som läraren innesluter eleven i är en mycket kraftig *territorialisering* – den befäster temporärt subjektets begränsning till omvärlden, och åstadkommer samtidigt en homogenisering, eller fokusering, av uppmärksamhetens aktivitet på tankeplanet. Vi kan å andra sidan notera att det assemblage som bildas när eleven territorialiserar på det aktuella lärostoffet, bygger på en stratifiering som är betydligt mera öppen och tillåtande. Jacotot har nämligen inte talat om för dig *hur* du ska använda ditt intellekt; eller *vilka* resurser du ska dra nytta av för att lösa problemet – han har bara angett riktningen, målet, samt kravet att du efteråt ska kunna rapportera, delge och kommunicera dina erfarenheter av resan.

En mycket intressant fråga i sammanhanget är dock vilket detta dubbeltydigt disciplinerade subjekt egentligen *är* – det som utvecklar sig självt i ett intrikat samspel mellan viljans underkastelse och intelligensens frigörelse? Och hur kommer det egentligen i besittning av

³⁵ Se Deleuze och Guattari, *A Thousand Plateaus*.

³⁶ Rancière, *The Ignorant Schoolmaster*, 13.

den viljans hårdhet som behövs för att utvärda en annan viljas hårdhet, innan det tagit sina egna fulla krafter i besittning? Deleuze och Guattari hjälper oss att se att det inte är en essentiell egenskap som ska frammanas, utan en plåt som ska byggas upp. Börja så här: postulera tanken om intellektets frihet, och låt sedan den tanken möta sitt mått av motstånd i var och en av de konkreta situationer där individen lär känna sig själv ”through the action he exerts on himself as on other bodies”.³⁷ Genom att möta lagom motstånd tränas viljan stegvis, och det är själva erfarenheten av detta motstånd som utgör fundamentet för subjektets fortsatta utveckling.³⁸ När viljan gradvis gjorts till subjektets egen kan arbetet fortskrida till nästa nivå: ”the relentless work to bend the body to necessary habits, to compel the intelligence to new ideas...”.³⁹ Kanske är det först på denna nivå som subjektet erhåller den plats i händelsernas centrum som Jacotot tillskriver det i sin egen upplevelsesfär: ”I have sensations when I like; I order my senses to bring them to me. I have ideas when I like; I order my intelligence to look for them”.⁴⁰

Här kommer vi dock till den punkt där Jacotots tankar om viljan erbjuder sin mest påtagliga kontrast i relation till artikelns ontologiska referensram: Deleuze skulle haft mycket svårt att acceptera den tydliga orderkedja i det inre livet som Jacotot beskriver ovan. Subjektet, för Deleuze, kan aldrig bli något mer än en ytprodukt på randen av ett mycket mer omfattande produktionsmaskineri – ödmjukat inför sin roll som tänkandets vittne, snarare än dess mästare:

The activity of thought applies to a receptive being, to a passive subject which represents that activity to itself rather than enacts it, which experiences its effect rather than initiates it, and which lives it like an Other within itself.⁴¹

Kanske är det så att den subjektiva viljan, för Deleuze, aldrig går så djupt att den kan tillåta sig själv att disciplinera tanken på dess eget territorium; mästra perceptionen i dess egna djup. Innebär det att vi nu stött på ett oöverkomligt hinder på det begreppsplan där Deleuze möter Rancière och Jacotot? Det behöver inte vara så. Det finns ett Deleuzianskt begrepp som kan hjälpa oss att komma vidare, som kan hjälpa oss att dra nya slutsatser om disciplin i relation

³⁷ Rancière, *The Ignorant Schoolmaster*, 54

³⁸ Detta förhållande belyses bland annat i Gert Biesta, ”The Educational Significance of the Experience of Resistance: Schooling and the Dialogue between Child and World” *Other Education 1*, no:1 (2012): 92-103.

³⁹ Rancière, *The Ignorant Schoolmaster*, 56

⁴⁰ Jacotot, citerad i Rancière, *The Ignorant Schoolmaster*, 55

⁴¹ Deleuze, *Difference and Repetition*, s. 108.

till *både* Deleuzes och Rancières filosofi – även om tematiken kring detta begrepp, paradoxalt nog, är en viktig fond till den kritik som Rancière riktade mot Deleuze.

Becoming-imperceptible: om oförnimbarhet och politisk delaktighet

I Deleuze och Guattaris processfilosofiska tänkande ges utrymme åt många olika blivanden: *becoming-woman*, *becoming-child*, *becoming-minoritarian*... Ett av dessa blivanden är av särskilt intresse för denna artikel – dels eftersom det erbjuder en möjlighet till kreativ förskjutning av disciplinbegreppet; dels eftersom det utgör en kontaktyta mot den kritik som Rancière uttryckt i relation till Deleuzes filosofi. Låt oss därför ta en stund att förankra begreppet på det begreppsplan vi redan introducerat.

Becoming-imperceptible relaterar på ett grundläggande vis till stratifiering, som vi ju förstår som en skiktning av verklighetsupplevelsen. Denna skiktning, som innebär att vissa skalnivåer av verkligheten ges större uppmärksamhetsresurser än andra, implicerar också att den materiella aspekten av ett givet assemblage alltid kommer att framträda tydligast på de skalnivåer som stratifierats hårdast. Det är också på de mest stratifierade planen som ekvivalensen mellan materiella (innehållsliga) former och språkliga (expressiva) former kommer att vara starkast. Det blir, med andra ord, lättare att språkligt adressera assemblaget ju stabilare dess stratifiering är – eftersom det då kommer att finnas en större diskursiv vokabulär knuten till dess materiella former. För *övriga* skalnivåer, de som inte premieras, gäller att ekvivalenserna mellan innehåll och expression är färre och otydligare, och därmed svårare att adressera med hjälp av språket.

För Deleuze och Guattari är det emellertid mycket angeläget att komma åt dessa dolda nivåer – att kunna byta stratum, och därmed hitta nya sätt att interagera med (och samtala i relation till) ett givet assemblage. *Becoming-imperceptible* är just en sådan metod för att destratifiera: den är ett byte av skalnivå; en inzoomning; ett fokus på mikroskalan. Genom begreppet påminns vi om att "[t]here is always a perception finer than yours, a perception of your imperceptible, of what is in your box".⁴² Att bli oförnimbar är en väg in i denna box: ett sätt att göra perceptionen mera subtil. Processen är dubbelverkande: att synliggöra hittills osedda skalnivåer av ett assemblage innebär samtidigt att *andra* nivåer osynliggörs; de inaktiveras i

⁴² Deleuze och Guattari, *A Thousand Plateaus*, 316

relation till det upplevande subjektet. Ditt *eget* blivande-oförnimbar i en viss aspekt, blir det pris du betalar för att *någon annan* aspekt av din relation till världen ska bli förnimbar.⁴³

Så mycket för abstrakta resonemang. Hur kan vi förstå *becoming-imperceptible* i praktiken, och vad kan begreppet möjligtvis ha med disciplinen och viljans hårdhet att göra? Länken är uppmärksamhet. Att byta skalnivå, att byta stratifiering, är ett byte av uppmärksamhetsfokus som kräver sin disciplin, som kräver sin okuvliga beslutsamhet. Det är en fråga om att göra sig lyhörd för differenser på en nivå där uppmärksamheten är ovan att uppfatta dem; men det behöver inte kräva ett helt nytt territorium – det kan lika gärna handla om att bli medveten om något okänt genom en orubblig repetition av det som redan är känt: ”Make something new of repetition itself... make it the supreme object of the will and of freedom...liberate the will from everything that binds it by making repetition the very object of willing”.⁴⁴

Det finns konkreta exempel. Vi kan förslagsvis betrakta den disciplin som kommer till uttryck i de traditionella japanska kulturformerna, med dess striktast möjliga repetition av återkommande grundrörelser. Här möter vi förståelsen av det traditionella begreppet *kata*: den repetition av en standardiserad serie rörelser som inte bara är viktig i kampkonsterna utan även i mer konstnärligt inriktade kulturyttringar. Den innebär ”fullständig praktik av en mycket begränsad och raffinerad grundform”⁴⁵, en ökad lyhördhet för subtila sensoriska skillnader *såväl* som en lyhördhet för den skillnad som själva repetitionen låter inträda i det upplevande subjektets erfarenhetsvärld. Här är viljan en outhärlig nyckel till disciplinerad repetition – men syftet är inte att utövaren ska utöka omfånget av sin egen vilja *utan att lära känna omfånget av motaktörens vilja*, oavsett om den är mänsklig eller bjuds av situationens omedelbara materialitet.

Så långt ter sig *becoming-imperceptible* uteslutande som en i sammanhanget användbar resurs. Samtidigt vet vi att begreppet uttrycker en aspekt av Deleuzes filosofi som Rancière fann paradoxal, och en aning problematisk. Framför allt så såg Rancière en fara med sökandet efter sanning på molekylärnivå – särskilt när det sökandet blir till ett tillbakadragande från världen, från det gemensamma, till en värld bortom det politiska.⁴⁶ Vad händer med politiken,

⁴³ Vilket, återigen, är en följd av blivandets dubbla och ömsesidiga påverkan.

⁴⁴ Deleuze, *Difference and Repetition*, 6

⁴⁵ Shinji Nakabayashi, *Introduktion till budo* (Göteborg: Japanska magasinet, 1992), 62

⁴⁶ Katharine Wolfe, “From Aesthetics to Politics: Rancière, Kant and Deleuze”. *Contemporary Aesthetics* 4 (2006).

frågar sig Rancière, när människornas jämlikhet ersätts med de molekylära blivandenas jämlikhet?

This politics leads from the equality of human individuals in society to a greater equality that only reigns below, at the molecular level – an ontological equality that is truer, more profound than the equality demanded by the poor and the workers.⁴⁷

Rancière insåg förstås att även Deleuze var medveten om faran – att inte heller han idealiserade uppgåendet i mikroperceptionernas värld som någon oproblematisk mirakellösning.⁴⁸ Inte heller undervärderade Deleuze kampen för politisk medvetenhet på makronivå – men han hjälper oss inte heller, menar Rancière, att navigera från den punkt där differens sköljer över oss och visar oss all världens olikhet, till den punkt där vi kan omsätta denna syn i konkret politisk handling. Det värsta som kan hända är att all upplevelse av differens vänds till indifferens: ”[n]othing else is formed except the identity of the infinite power of difference and the indifference of the Infinite. And the question remains: how can one make a difference in the political community with this indifference?”⁴⁹

Rancière har naturligtvis rätt i att Deleuzes filosofi saknar en välformulerad makropolitisk vision. Inte heller var Deleuze, trots sitt mångåriga samarbete med aktivisten Guattari, själv någon man på barrikaderna. I den mån han bedrev politiskt arbete, så var det med fokus på mikrostrukturernas värld – och det är med det perspektivet i åtanke vi ska bedöma den politiska potentialen hos *becoming-imperceptible*.⁵⁰ Vi bör också notera att *becoming-imperceptible* för Deleuze inte är ett slutligt tillbakadragande – vi ska snarare låta begreppet stå för det nödvändiga perspektivtagande på mikronivå som *möjliggör* ett senare agentskap på makronivå. Även om den processen innebär ett momentant osynliggörande av ens eget samröre med dominanta stratifieringar, är syftet att synliggöra *andra* möjliga stratifieringar. Däri ligger också den politiska potentialen; och det är faktiskt möjligt att åberopa Rancières egen definition av politik för att belysa den potentialen närmare:

⁴⁷ Jacques Rancière, *The Flesh of Words: the Politics of Writing* (Stanford: Stanford University Press, 2004), 158

⁴⁸ Var och en som läser *A Thousand Plateaus* finner också flera partier där farorna med att experimentera reflekterat med metoder för destratifiering lyfts till diskussion – och dit hör bland annat användandet av droger.

⁴⁹ Rancière, *The Flesh of Words*, 163

⁵⁰ Se Deleuze och Guattari, *A Thousand Plateaus*, 243-249 för en diskussion om det mikropolitiska.

Political activity is whatever shifts a body from the place assigned to it or changes a place's destination. It makes visible what had no business being seen, and makes heard a discourse where once there was only place for noise.⁵¹

Det finns alldeles för många nivåer av existens, säger Deleuze och Guattari, som inte erbjuder oss något annat än erfarenheten av brus. Vi vet inte hur vi ska uppleva dem, eftersom vi saknar tilläckligt tydliga begreppsapparater – eller snarare för att vi har *alltför* tydliga begreppsapparater, som inte tillåter oss att se den differens som undflyr våra alltför snäva, alltför specifika begreppskonstruktioner. Vi kan bara tydliggöra dessa nivåer genom att beresa dem personligen, och det förutsätter en förmåga att göra vår perceptionsförmåga finkornigare. För Deleuze är detta själva essensen av det mikropolitiska arbetet: att synliggöra minoritetens röster i oss och bland oss.⁵² Finns det något hopp för möjligheten att lyssna till de försiktiga viskningar som ännu inte kvalificerats som diskurs, om vi inte först lär oss tysta vår egen höga stämma? *Becoming-imperceptible* är mycket mer än uppgåendet i vårt eget medvetandes subtila nyanser – det är en lyhördhet för den lilla världens subtilitet, oavsett om den framträder i det inre eller det yttre. Det är den lyhördheten som gör begreppet till en mycket intressant övergång mellan Rancières radikala makropolitiska filosofi, och Deleuzes lika radikala mikropolitiska filosofi.⁵³

Mot en rekonceptualisering: disciplinen som cirkulär segmentering

I gränlandet mellan Deleuzes och Rancières filosofi har den här artikeln försökt teckna konturerna till ett alternativt disciplinbegrepp. Alternativt till vad? Vilken är egentligen den begreppsliga landskapsbild som vi ägnat tid åt att försöka bredda? För att svara på den frågan behöver vi återvända till Foucault. Som 'disciplinens chefsteoretiker' är han en oundgänglig referens i sammanhanget, och hans teorier erbjuder en viktig nyckel för att förstå den begreppsliga differens som vi försökt förnimma.

Hur kan man då gå tillväga, för jämförelsens skull, om man vill betrakta Foucaults tankar om disciplin i *sin* begreppsligt mest komprimerade form? Den här artikeln vill hävda att Foucaults disciplin, under sådana premisser, kan betraktas som ett rutnät. Den är ett mångdimensionellt,

⁵¹ Jacques Rancière, *Disagreement. Politics and Philosophy* (Minnesota: University of Minnesota Press, 1999). 30

⁵² Claire Colebrook, *Gilles Deleuze: en introduktion* (Göteborg: Korpen, 2010), 58

⁵³ Kanske är den övergången tydligare än Rancière själv insåg – se Katharine Wolfe, "From Aesthetics to Politics"

analytiskt och segmenterat rutnät som läggs över världen i akt och mening att göra den mätbar i varje punkt, förutsägbar i varje punkt, kontrollerbar i varje punkt.⁵⁴ Den är en abstraktion, en form av expression som görs konkret: den verkar i världen, över kroppars materialitet, men den har sin ursprungliga hemvist i det immateriella. Som koncept betraktat är det extremt flexibelt: rutnätet kan i princip göras oändligt vidsträckt, men också oändligt finmaskigt. Det finner sin manifestation i det Panopticon som Bentham beskrev, och Foucault teoretiserade – men inskränker inte sina möjligheter till detta, eller till något annat specifikt exempel. I mötet med världen, med varierande former av innehåll, utgör disciplinen en mycket mera generell stratifiering: förmågan att göra varje cell i det abstrakta rutnätet analytiskt ekvivalent med de konkreta materiella flöden som pågår inom cellens gränser. Att identifiera subjektet med individen, som Foucault skulle ha sagt.

Men disciplinen, som stratifiering, nöjer sig inte där: den strävar också efter att betrakta varje cell i rutnätet som *i princip identisk* med varje annan cell, och dessutom att få varje liten delkomponent att lyda den högsta princip enligt vilken stratumet är skapat. I fallet med Panopticon: en visuell princip av absolut insyn, som begränsas till ett givet område – ett fängelse, eller en kaserngård – men som också kan göras global, som kan utsträcka sin segmentering i världens fyra riktningar. Principen för det stora finner ekvivalens med principen för det lilla, och vice versa: detta gör Foucaults disciplinbegrepp till en grundligt verkande territorialisering. Den ser till att varje cell i rutnätet, enligt en för ändamålet vald skalnivå, görs så internt homogen som möjligt, och att dess gränser görs så hermetiskt tillslutna som möjligt.

Med Rancière inser vi att det finns ett annat sätt att conceptualisera disciplinen, och med Deleuze kan vi förstå skillnaden. Istället för disciplinen som rutnät, närmar vi oss *disciplinen som cirkel*. Inte en cirkel som ligger fast, fixerad vid planet, vid ett och samma stratum – och inte heller definierad som ett självtillräckligt territorium med absoluta gränser. Territorialiseringen är betydligt mera porös, men samtidigt rigorös: disciplinen som cirkulär segmentering⁵⁵ innebär en ömsesidig territorialisering mellan eleven och lärostoffet – de har blivit komponenter i ett 'lärandeassemblage'. Härmed skapas en kraftcirkel, understryker Rancière, som intellektet inte enkelt kan undfly: "it can only break out by becoming necessary to itself".

⁵⁴ "... ett tomt, artificiellt rum som man konstruerar från grunden" (Michel Foucault, *Säkerhet, territorium, befolkning: Collège de France 1977-1978* (Stockholm: Tankekraft, 2010, s. 40).

⁵⁵ Deleuze och Guattari, *A Thousand Plateaus*, 230-234.

Den cirkulära segmenteringen saknar förstås inte stratifieringar – men målet är att göra cirkeln rörlig, se till att den kan röra sig från stratum till stratum, byta skalnivå vid behov. Att kunna angripa problemet ömsom med kroppen: taktilt, visuellt, auditivt; ömsom med intellektet, analyserande eller syntetiserande. Att kunna bära problemet med sig på okänd mark: betrakta det i en helt annan kontext; i skogen, på stranden... en andragradsekvation presenterar alltid sig själv annorlunda om du möter den i betongdjungeln, eller i en mera konventionell djungel. ”[H]ave a small plot of new land at all times”⁵⁶ ... bara för att territorialiseringen råkar vara en inbördes tvingande feedbackloop mellan lärandeensemblagens olika delkomponenter, behöver vi inte utesluta möjligheten för det *externa territoriet* att byta skepnad.

Om vi betraktar den *cirkulära disciplinen* som begrepp lite närmare, ser vi att den har ett tydligt centrum – det är lärostoffet, på samma gång målet och det materiella fundamentet för läroprocessen. Runtomkring, längs periferin, beskriver det lärande subjektet sin bana runt en sanning i vardande. Cirkeln låter sig inte öppnas utåt, men den finner sin öppning i centrum, när territorialiseringen mellan subjektet och lärostoffet uppnått sin kritiska massa. Då har uppdraget slutförts. Det hela är, utan tvivel, fråga om en process som äger rum över en ändlig tidsperiod – den har egen *duration*, ”a way of being in time that is at least partially revealed in the process of its dissolving”.⁵⁷ Till skillnad från Foucaults rutnät, avser den inte att göra sin egen existens oändligt utsträckt i både tid och rum – den nöjer sig med en snäv territorial begränsning, en begränsad livslängd, och vet att tiden kommer när fundamentet för dess aktivitet ger vika. Likt Uroboros orm⁵⁸ biter den sig själv i svansen, och livnär sig av villkoret för sin egen existens ända tills omkretsen sluter sig helt kring centrum, och bildar centrum för en ny cirkel – fundamentet för nästa process.

En sådan cirkulär hantering av disciplinbegreppet alstrar förstås ett begreppsplan som skiljer sig radikalt från det som Foucaults rutnät spänner upp. Kommer de gamla subjektspositioneringarna, eller ’psykosociala figurerna’, som Deleuze och Guattari kallar dem, att känna sig hemma även i den nya miljön?⁵⁹ Kommer de personlighetsdrag som vi lärt oss förknippa med utövandet av klassisk disciplinär makt – majorens, konstapelns eller den

⁵⁶ Deleuze och Guattari. *A Thousand Plateaus*, 178.

⁵⁷ Deleuze, *Bergsonism*, s. 32

⁵⁸ Uroboros orm är en mycket gammal symbol för kretslopp och förnyelse som återfinns i bland annat kinesisk, egyptisk och amerikansk-indiansk kultur – se t.ex. Robin Robertson, *Indra's Net. Alchemy and Chaos Theory as Models for Transformation* (Wheaton: Quest Books, 2009).

⁵⁹ Deleuze och Guattari, *What is Philosophy?*

auktoritative lärarens vana vid att vara oifrågasättbar – att hitta en nisch även här? Det är inte alls omöjligt, men det är heller ingen tvekan om att rollbesättningen behöver utökas. Den behöver utökas med *konceptuella persona*, rolluppsättningar som till skillnad från psykosociala figurer inte endast hittar sin uppdragsbeskrivning i väl definierade stratifieringar och orubbliga territorialiseringar, utan som även hittar en ankarpunkt i det immanensplan som ligger till grund för varje stratum.

Sådana konceptuella persona hjälper oss att tänka vidare, tänka nytt bortom den plats vi befinner oss – de hjälper oss att uppdatera ett gammalt, utslitet begrepp och ersätta det med ett nytt. De är över huvud taget inte en funktion av det redan väl fungerande, utan en röst från det virtuella, från ett blivande som ansluter till framtiden. Kanske är dessa konceptuella persona inte alls sådana gestalter som låter högst eller syns mest – de har en mera subtil framtoning, en air av oförnimbarhet i relation till de makropolitiska skeendena, och för att nå dem behöver kanske till och med vi bli något mera oförnimbara. Ta ett exempel: filosofen *som vän av visdom*. Hon är en konceptuell persona, enligt Deleuze och Guattari.⁶⁰ Hjälper hon oss idag att förstå vad filosofi är, eller vad visdom är? Det är inte omöjligt, men du måste först avsätta lite tid för att lära känna henne. Hur presenterar hon sig för dig? Vad innebär det att vara vän med henne, som är vän av visdom? I den mån du finner tankegången intressant ska du följa den, du kommer att ledas någonstans, för konceptet har ännu inte tappat sin förankring i immanensplanet.

Men vem är det då som är vän av disciplin? Bortom den gamla skolans lärare, major eller konstapel finns det flera nya bekantskaper att göra. Trädgårdsmästarens – han har också en disciplin. Boxaren också, och orkesterdirigenten. Det finns en disciplin för att utföra teceremoni, en disciplin för penselrörelserna i traditionell kalligrafi, och den här artikeln vill hävda att deras disciplin är en cirkel, snarare än ett rutnät. Den skapar sin egen immanens, sin egen *duration*, och den gör det med viss nonchalans gentemot de *andra* discipliner som otvivelaktigt också möter upp den på dess utsida. Men det betyder inte att cirkulär disciplin upplöser alla dessa övriga stratifieringar och territorialiseringar – det betyder bara att den gör aktiviteten på insidan av dess eget mikropolitiska territorium oförnimbar i relation till den makropolitiska aktiviteten på dess utsida.⁶¹ *Becoming-imperceptible* utgör därmed ett

⁶⁰ Deleuze och Guattari, *What is Philosophy?*

⁶¹ På samma sätt som tyngdkraften inte *försvinner* när vi rör oss in på atomnivå, utan bara blir *jämförelsevis* mycket svagare än de krafter som håller samman atomkärnan – jfr. S.B Patel, *Nuclear Physics: an introduction* (New York: Wiley, 1991).

motstånd i relation till disciplinens makropolitiska verkan, ett motstånd som tar denna verkan som sin utgångspunkt men som ändå – momentant – kan sätta dess regler ur spel till fördel för lärandeassemblaget egen, immanenta disciplin.

Slutord

Det finns, avslutningsvis, en liten detalj som vi behöver adressera. Vi har ju utgått från Foucaults klassiska disciplin som ett oändligt detaljerat rutnät, avsett att stratifiera, territorialisera och segmentera de fria flödena på den lilla världens molekylära nivå. Vi har också försökt begreppsliggöra den cirkulära disciplinen, den immanenta disciplinen, som ett verktyg för att uppmärksamma skillnad på allt subtilare nivåer. Uppmärksamhet på mikronivå verkar vara en gemensam nämnare. Är det i själva verket fråga om samma sorts disciplin? Nej, för det finns åtminstone en pytteliten skillnad – och som många andra skillnader på mikroskopisk nivå gör den hela skillnaden. När disciplinen som stratifiering, som absolut territorialisering, implementerar sin högsta princip på molekylär nivå, på vart och ett av de plan där den vill göra sig gällande, installerar den *sin* abstrakta maskin och låter den verka som resonanscentrum för hela domänen. Den cirkulära disciplinen finner en livsprincip av något ödmjukare snitt. För även om den vill expandera sina lager, söka nya marker och uppleva differens och detalj, vet den att varje nytt lager av existens *redan har sin* egen abstrakta maskin, och att varje lokalitet har *sin egen* generalitet – hur mikroskopisk den än må vara.⁶² Att förhålla sig till *det*, och bibehålla sin egen konsistens i mötet med *den* differensen – det är *där* disciplinen har en roll att spela för framtidens pedagogik.

⁶² Utmaningen är, med andra ord, att hitta hur varje nivå, varje stratum, bjuder på *sin* egen speciella mångfald. Det är en utmaning som ökar i omfattning när vi inser att det lilla inte alltid är en mindre version av det stora: ”[d]et mångfaldiga är inte bara det som har många delar, utan det som är veckat på många sätt”. Gilles Deleuze, *Veckat. Leibniz och barocken* (Stockholm: Glänta Förlag, 2004), 33.